

értelmezi, hanem egy cselekményre alkalmazott minősítés. Maguknak a cselekményeknek önmagukban sem aesthetikai, sem erkölcsi, sem másnemű értékök nincs. Ehhez képest a büntett szó értelmét is csak a dolgok tulajdonságai, a subjectiv szempontok és objectiv körülmények tekintetbevételével véli megállapíthatónak.

—n—r.

* * *

*«Revue philosophique de la France et de l'étrangère.
Février 1894.»*

Pierre Janet «Histoire d'une idée fixe» czím alatt vázolja egy rögeszme egész kórképét, a mint ő előtte lefolyt, s phasisaiban a lélektani tudomány sok homályos kérdésére világot vetet. Egy negyven éves nő képezi vizsgálódásainak tárgyát, kit Justine név alatt mutat be, s kit ezelőtt három évvel kezelt. A nő, kit férje 1890. év októberében vezetett a Salpetrière kórházba, a következő tüneteket mutatta: Nagy és erős, tömött fekete hajjal, tágra nyitott sötét szemekkel, vonásai nem volnának kellemetlenek, ha folytonos fintorok nem torzítanák. Arcza hol halálsápadt, hol piros foltokban ég, kezei reszketők, lépése bizonytalan. Mihelyt meg akarják vizsgálni, kezeibe temeti arczát és zokogásban tör ki: «Óh milyen borzasztó így élni! félek, félek!» — «Mitől fél?» — «A *cholérától!*» Ebben a szóban van kifejezve rögeszméje, a cholérától való félelme.

A patiens halálfélelmét, mint Janet kifejti, kétségkívül anyja foglalkozása idézte elő, a ki betegápolónó volt, s gyakran voit kénytelen halottakat temetni, sőt néha leányával is segítetett magának. Tizenkét éves korában Justine-re igen mély benyomást tett két choleras hulla látása. Elgondolkozva ment haza, s habár semmiről sem panaszkodott, nem kerülhette ki, hogy éveken át igen sokszor ne gondoljon a cholera áldozataira.

Következő évben beteges gondolkodásának új tápot adott egy kiállt könnyű typhus, s talán egy dohánygyárban végzett fáradságos és kevésbé hygienikus munka is. Justinet naponta többször is hideg izzadság verte ki s reszketegség fogta el, mit a cholera gondolatának lehetett tulajdonítani. Nemsokára férjhez ment egy derék munkáshoz, ki őszintén ragaszkodott hozzá, s ebben a helyzetében sötét tépelődései eleinte háttérbe szorultak, de nemsokára más rögeszméknek engedtek helyet.

Áldott állapotban levőnek hitte magát s több hónapon keresztül annak is látszott. Azonban senki sem volt a dologban és Justinet ekkor más rögeszme lepte meg, a férje iránti gyűlölet, kitől minden áron váltni akart, össze-vissza szaladgálta az ügyvédek és bíróságokat, hogy házasságát felbontsák és ezer apró excentricitást követett el. Végre ápolás alá vették otthon, de egy influenza következtében a dolgok oly komolyakká fejlődtek, hogy a férj kénytelen volt nejét, mint elmebetegét, a Salpetriérebe adni.

A beteg tagadhatatlanul elmebeli zavarokat mutatott. Mindig szobájában ült, sírva és jajgatva, semmit sem dolgozott, nem beszélt s a hozzá beszélőket nem értette. Ha a choléráról kérdezték, zavarba jött, elhalványult vagy pirult, sírva fakadt s csak ilyen szavakkal válaszolt: «Nagyon félek tőle... és már régóta... nem tudom, miért... nem tudom, mitől félek...» Jobban nem tudta magát kifejezni; tagjai reszkettek, fogai vaczogtak, karjai védő mozdulatot tettek, teste hátravetődött, végre borzasztó kiáltásokban tört ki, szemei nyitva maradtak, mintha merőn tapadnának valamire, szája feltátva tajtékozott s nyála ajkain folyt le. Időről időre érthetlen kiáltásai közt e szavakat articulálta: «A cholera elvisz, segítség!» Lábaik görcs húzta össze, kékült, fuladozott, kihányta, a mit evett, sőt széke is elment. Ez a jelenet sokszor órákig tartott, utána a beteg lassankint magához jött, eszmélete visszatért, de tisztán nem tudott visszaemlékezni s a cholérának legcsekélyebb említésére újra elől kezdte.

Az értekező minde kórtünetek okait vizsgálva, constatálja, hogy az egész egy hysterikus roham jellegével bír. Csakhogy e közös elnevezés alá nagyon sok jelenséget lehet foglalni, a nélkül, hogy azok természetét is megmagyarázná. Az ember azt hinné, hogy e nő a rohamoknál nem bír öntudattal, mert fülébe kiálthatnak s nem felel, szürkálthatják, égethetik, nem reagál. Pedig a tudatosság folyamata nem szünetel, csakhogy a beteg elméje, egyetlen gondolattól eltöltve, képtelen azt felfogni. Ha például, midőn felkiált: «A cholera el akar vinni!» — figyelmezteti valaki: «Igen, a jobblábadat fogja» — akkor hirtelen visszahúzza jobb-lábat. Így aztán lassankint némi párbeszédbe lehet belevonni. «Hol az a cholera?» — kérdik, mire így felel: «Ott, ott ni, az az elkékült halál, lám, milyen bűdös!»

Most aztán áttér az értekező a részletesen leírt jelenségek

érdekes tudományos, és pragmatikus magyarázatára s az abból kivont fontos következtetésekre.

Hogyan küzdeni le egy ily arányokban meggyökerezett rögeszmét? Erre nézve, úgymond, különböző elmegyógytani eljárás vehető alkalmazásba. Az egyik az úgynevezett *subconsciens* rögeszmék föltevésén alapul. Szerző után Breuer és Freud is constatálták oly rögeszmék igen súlyos eseteit, melyeket a szenvedő nem bír kifejezni, sőt nem is tud róluk. Ily rögeszmék létezése csakis rohamok, vagy pedig álom, somnambulismus, subconsciens cselekmények és automatikus írás közben fedezhetők fel. Breuer és Freud tovább oda concludálnak, hogy e rögeszmék éppen azért veszélyesek, mert lappangók és nem nyernek elég precíz külső kifejezést. Gyógyulásukra elég volna, ha a rögeszmék külső kifejezését lehetőleg megkönnyítanők. Ha a beteg a somnambulismus alatt teljesen kivallja rögeszméjét, akkor meggyógyítható.

Ezen, habár kissé theoretikus okoskodásokhoz Janet is hozzájárul. Igaznak ismeri el, hogy ily patiensek somnambulismusaik alatt nagy könnyebbséget találnak abban, ha subconsciens rögeszméiket fölfedezhetik. De ez csak első része a feladatnak. A másodikat egy sokkal lassúbb, de csalhatatlanabb eljárás biztosítja. Azt mondja Janet: a rögeszmét ő úgy tekinti, mint a képzetek igen nagy számának synthesisét, összetételét. A helyett, hogy egészében támadnánk meg, sokkal biztosabb decomponálni, elemeire osztani. Nem egyéb ez, mint a therapeutika azon elvének alkalmazása, hogy: «*divide et impera*».

Már most a roham bizonyos elemei, pl. a görcsös összehúzódások vagy szaglási hallucinációk, a suggestio különböző módjaival aránylag könnyebben legyőzhetőek. Mások ellenben, így a látási hallucinációk, nehezebben támadhatóak meg; ezeken tehát helyettesítés útján próbált segíteni. Fokozatosan sikerült neki a hullák látományát átalakítani, azokat úgyszólván átöltöztetni úgy, hogy egy idő múlva a hullából egy khinai generális alakja lett, kit Justine a kiállításán látott, és többé nem rémített, hanem derülten komikus hatást tett.

Így alakult át lassankint a betegség is; a válságok ritkábbakká lettek s nem jártak többé hányással, csak néhány nevéttel vegyes felkiáltással. Justine maga bevallotta: «Többé nem

félek úgy, mint előbb, már csak a *cholérára gondolok*, de erre folytonosan».

E megkülönböztetés fontosságát orvosi és pszichológiai szempontból méltán emeli ki Janet. Mert a roham maga, minden hallucinációival és életműködési zavaraiával, nem egyéb, mint egy gondolat túltengése, minden új pszichológiai elem nélkül. A betegség klinikus fejlődése is tehát a roham és az ezme közötti teljes azonosság mellett szól, miből következtethetni, hogy elég az elemeket megfosztani aránytalan megnövekedéseiktől s mindjárt visszanyerik eredeti alakjukat, mint egyszerű gondolat jelentkeznek.

Úgyde miben állt ez a gondolat Justinénél még, miután lényeges jegyei úgy elmosódtak? Csak egy utolsó és könnyen kiküszöbölhető elemből — felel reá Janet — és ez maga a *szó*. Valóban könnyű volt Janetnek constatalni, hogy mi szerepet játszott betege obszeióinál maga a nyelv. Ha gépiesen, mozdu-latlanul ült munkája mellett, ajkait mozgatva, néha érthetőleg kiejtette e szót: «cholera». Máskor, ha írón volt kezében, önkénytelenül leírta maga elé. Hogy elenyésztesse ezt az utolsó symptomát is, a megosztás és helyettesítés fentebb érintett módjához folyamodott. A «cholera» szót a khinai tábornok tulajdonneve gyanánt suggerálta a betegnek. Gépiesen leíratta vele az első szótagot: «cho-», azután szóösszetételekre vezette rá, pl. «cho-colade». Máskor ugyanazon szótaggal kezdődő különböző szavakat diktált tollába, utoljára mindezen automatikus gyakorlatok közben a beteg annyira megzavarodott, hogy nem egyszerűen fölkiáltott: «Melyik is az a szó, a melyik úgy kínozott? Már nyolcz nap óta keresem, de nem bírom összeszedni». Megfelelő foglalkoztatásával a beteg elméjének, a feledés idővel oly tökéletes lett, hogy az utolsó cholerajárvány alatt Justine már kíváncsian kérdezte: micsoda betegség az a cholera?

Ezzel azonban a kezelés még korántsem volt befejezve. A gyógyulást még mindig hátráltatta az elmekór therapeutikájának legfőbb akadályja, az úgynevezett *másodlagos rögeszmék* jelenléte. A cholera képzetét hiába irtotta ki Justine lelkéből az okszerű kezelés: a beteg a nélkül, hogy tudná miért, állhatatosan vonakodott tápszert venni magához; különösen nem akart gyümölcsöt, főzeléket enni, a mi kétségkívül a cholerától való rettegés következménye volt. A cholerától való félelem észre-

vétlenül más betegségek rögeszméjének adott helyet s ebben végig ment a pathologia egész sorozatán, most szívbaj, majd agybántalom rémképe gyötörte, vagy rák miatt akarta magát operáltatni.

Ehhez még mellékes rögeszmék járultak, melyek távoli összefüggésben sem álltak a choleraival. Vízbe akarta ölni magát, mert a víz csábította; ki akart ugrani az ablakon, mert a ház féloldalt hajlott; meg akarta fojtani kuttyáját és felakasztani madarait; földhöz akarta vágni ételeit, vagy a belépők fejéhez. Nem akart kimenésnél kalapot tenni, nem akart inget változtatni, vagy ha kényszerítette férje, tiszta inget öltött előtte, de alig fordított hátat, már ledobta és fölvette szennyes ingét. Nem mert gyertyát gyújtani, nehogy felgyujtsa ruháját és a házat; nem akart bevásárolni a piacon, nehogy kísértetbe jöjjön lopni; nem volt rávehető, hogy takarítson és rendezkedjék a házban. Szóval egyetlen fixa idea helyett, mely húsz évig uralkodott fölötte, most egész sereg apró rögeszmébe esett.

Figyelemre méltó, hogy a rögeszmékkal milyen tünetek jártak együtt, a lelki élet kóros elváltozásai szempontjából. A figyelem teljes hiánya végkép megnehezítette Justine előtt a dolgok átértését. Olvasott a nélkül, hogy értette volna a mit olvasott, s ezt Janet az ily betegek jellemző symptomájának veszi. Éppen ezért nem ismerte föl a látogatására jött barátokat sem, s férjétől a leghétköznapibb tárgyak rendeltetését is megkérdezte.

A különböző érzékek anaesthesisét is tapasztalta ismertető a patientsnél; így teljes anaesthesisét a fájdalom iránt, a jobb-oldal analgesisét, a nyelv anaesthesisét, az ízlés, szaglás elvesztését, a hallás csökkenését, a látásbeli élesség $\frac{1}{3}$ -ra való reductióját, a látótér reductióját a jobbszemnél 70, a balszemnél 35-re. A látásbeli zavarokat Janet az *asthenopiának* tulajdonítja, hogy t. i. a beteg, ha merőn néz, vagy olvasni és az olvasottakat felfogni törekszik, csak rövid ideig bír tisztán látni; alig két percz múlva, szemében fájdalomról panaszkodik, épp úgy orra tövében is; előbb a bal-, majd a jobbszemébe is könnyek gyűlnek, mind kevesebbet-kevesebbet lát, végre teljes sötétségben találja magát. Mindehhez még diplopiát is észlelt Janet betegénél, azaz kettőzött látást; de, a mi a különösebb, nemcsak akkor, ha két szemmel nézett, hanem akkor is, ha csak

egy szeme volt nyitva. Az előbbi eset igen gyakori hysterikusoknál, s részben a látási tengelyek elhajlásának s pillanati strabismusnak tulajdonítható, de mélyebb oka a két szem által szolgáltatott különböző képek synthesisének, egybeolvadásának hiánya. A beteg t. i. elvonja az egyik szem által nyújtott képeket, öntudatmögötti (subconsciens) állapotban hagyja, s bár mindkét szeme nyitva van, tudatosan csak egyik szemével lát. Erről könnyű meggyőződni, teszi hozzá Janet, ha olvasás alatt függélyesen egy plajbászt tartunk szemei elé, mert látni fogjuk, hogy az akadályozni fogja bizonyos betűk olvasásában; holott, ha mindkét szemökkel látnának, az lehetetlen volna. A mi a második nemét illeti a diplopiának, erre nézve megjegyzi Janet, hogy már Perineaud csalódásnak jelentette ki, minthogy valóban optikai lehetetlenség is volna. A dolog úgy áll, hogy a beteg valósággal nem kettőzve, hanem csak zavarosan látja a szeme előtt nem kellő pontba helyezett tárgyakat.

Hosszú volna pontosan kísérni Janet részletes leírását a betegénél észlelt kóros szellemi tünetek általános jellegéről, melyekkel annak suggestibilitását és rögeszméit magyarázza, abban találva mindezen különös jelenségek kulcsát, hogy a rögeszmék csupán azért fejlődhetnek ki, mert elszigetelten fejlődnek s mert a test és lélek nem vesz részt minden folyamathál úgy, mint a normális embernél szokott. Még csak pár szót arról az eljárásról, melylyel Janet betegénél a pszichikai rendszeres kezelést keresztülvitte, s az értelmi synthesis, az akarat, ítélet és figyelem fejlesztését eredményesen kísérte meg.

Az elmekórosok értelmi foglalkoztatása kényes problema, s legtöbbször azt hiszik, hogy a túlszigázott agyvelőknek föltétlen pihenésre van szükségök, s azért tétlenségben hagyják vesztegelni. Mindez helyén is lehet — mondja Janet — a túlfeszített szellemi munka folytán előállott neurasthenia eseteiben, de nem a chronikus neurasthenikusoknál, kik évek óta semmivel sem foglalkoznak, s kikenél éppen az ellenkező módszert kell követni. De melyiket? Mert míg Legrand du Saulle a munkát a betegek szórakoztatása módjának tekinti s azt ajánlja, hogy lelkét változatos és érdekes látnivalókkal kössék le, a minek legjobb eszköze az utazás: addig Janet arról volt meggyőződve, hogy az új látványok tarka egymásutánisága inkább kifárasztja a patiens figyelmét, s ezért ő a munkát nem mint szórakozást,

hanem mint szellemi gymnastikát ajánlotta és követte is ez esetben, az értelem synthetizáló erejének fokozására. Így szoktatta hozzá betegét fokozatosan a figyelmes olvasásra, az olvasott néhány sor elmondására, egy kis összeadási műveletre stb., melyet óvatosan nyújtott ki egy félórára, majd egy egész órára, és így tovább, míg csak a lehetőleg teljes felépülés nem koronázta fáradozásait.

Bármily tanulságosnak tartjuk, lehetetlen kiterjeszkednünk a betegség oktani fejtegetésére is, melyet Janet czikke végén az öröklött és egyéni antecedentiák pontos egybevetésével tár elénk, rámutatva, mint a rögeszme keletkezésének valószínű okára, egy Justine által kiállott forrólázra, mely idegrendszerét először dülta fel: de a mi még érdekesebb, négy nemzedékre kiterjedő táblázatos kimutatásban adva példáját a család elsatnyulásának, a benne előforduló hysterikusok, epileptikusok, dipsomaniakusok, gonosztevők jelentékeny számának s különösen a gyermekek roppant halálozási arányának, kik közül három nemzedéken át 46-ból 34, tehát $74 \frac{0}{100}$ halt el három éves kora előtt.

«Az értelmi inertia és a legkisebb erőlkifejtés törvényéről» (L'inertie mentale et la loi du moindre effort) értekezik kiváló szellemességgel a hírneves olasz tudós, Ferrero, a ki Lombroso után, ki az inertia eszméjét első vitte be a pszichológiába, hogy kimagyarázza annak segélyével az emberrel veleszületett conservatismust, most e theoriának új alkalmazását tüzi ki czéljával.

Vannak tények, melyek arra mutatnak — körülbelől így hangzik Ferrero eszmemenete — hogy a testek ellenállásának physikai törvénye a szellemi életben is figyelemmel kísérhető. Az agynak is szüksége van külső mozgató erőre, hogy működésbe jöjjön és képzeteket, fogalmakat producáljon. A hypnotikus álomban pl. minden azt mutatja, hogy a gondolkozás teljesen szünetel, míg csak föl nem keltik suggestio útján. Akárhányszor kérdezik a hypnotizálttól: mire gondol? — a felelet ez: semmire. Ez tehát teljes inertia állapota, melynek a hypnotizált külső helyzete is teljesen megfelel. Sőt Strumpell jobbszeme és halfüle kivételével teljes anaesthesissel sujtott egyénnél is tapasztalta, hogy, ha érzéklő szerveit elzárták s így a külvilággal való minden érintkezéstől elszigetelték, hiába igyekezett kezei csapdosásával akusztikai érzetet előidézni, két-három percz múlva a

mozgás megszűnt, a lélegzés és érverés meglassult s minden lelki élet kialudt a mély álomba merült beteg agyában.

Binet azután vizsgálódásait a tulajdonképeni psychologia terére is kiterjesztve, azt találta, hogy ha hypnotizált egyéneknek verseket szavalt el s felébredésükkor megkérdezte, hogy emlékeznek-e a versekre: egyikök sem emlékezett; de ha később egy vörös korongot tartott elbök, ezzel ismét emlékezetükbe idézett néhány verstöredéket. Valószínűnek látja ezek után Ferrero, hogy a psychikai folyamatoknál az érzéklés functiója hasonlatos a physikai erőkhöz a vegyi összetételeknél, azaz: molecularis mozgató erőt közvetítve, az aggyal, mozgásba hozza az értelem inertiáját s lehetővé teszi a gondolkodás tüneményét. De valamint egy test nem maradhat folyton mozgásban, úgy az öntudat állapota is, erőátváltozás lévén, mihelyt elfogyasztotta az erő kezdő mennyiségét, eltűnik.

Szóval mindennemű képzet- és eszmetársításnak kezdőpontja valamely *sensatio*. Nem érezhetünk tetszésünk szerint újra valamely elmúlt örömet vagy fájdalmat; de oly helyek látása, melyeken ez érzéseket tapasztaltuk, újra feltámasztja azokat akarunk ellenére is. Egy ellenség iránt táplált haragunk, ki megbántott, idővel lecsillapul; de ha oly emberrel találkozunk, ki ahhoz hasonlít, önkénytelen ellenszenv támad bennünk ez utóbbi iránt is. Még jelesebben fejezi ezt ki Maudsey, midőn azt írja, hogy ha arczkifejezéseinkkel ingerültséget, csodálkozást vagy más emotiót akarunk kifejezni, az emotio maga is fölébred lelkünkben s nehéz lenne e pillanatban más emotiót éreznünk, mint azt, melyet arcunk kifejez. Ez az úgynevezett testkifejezés általi *suggestio*, melyre Braid hívta föl először a figyelmet.

Ugyanígy áll a dolog a gondolatokkal is; ezeket is utolsó elemzésben mindig érzéki behatások ébresztik fel. Ha elhaladunk egy hely előtt, melyen bizonyos eszme villant volt meg agyunkban, úgy sokszor az eszmére is visszaemlékezünk. Ha ujjainkkal érintjük a bogot, melyet zsebkendőnkön kötöttünk, eszünkbe ötlük az, a mit akkor gondoltunk, mikor a csomót kötöttük.

Hogyan történik mindez? A feleletet Münsterbergnek egy érdekes hypothesis ekkép magyarázza. Valahányszor az agy két idegcsomója egyszerre érintetik, valószínű, hogy a két pont közt kapcsolat jó létre, melyen át a két inger, melyek lényegileg csak molecularis mozgások, egymást ellensúlyozni igyekeznek. Ha azután

a két csomó egyike újból ingerlésbe jő, a moleculáris mozgás árama tovább terjeszkedik a régi összeköttetési úton, mint a legcsekélyebb ellentállás irányában.

Tehát az ember az inertia törvényénél fogva kívülről nyeri az impulsiót a lelki folyamatokhoz; de mihelyt az impulsiót megkapta, a legkisebb erő kifejtés törvénye szerint keresi a legcsekélyebb értelmi erő kifejtés útját. Az inertia törvénye a tudatos állapotok létrehívását szabályozza, a legkisebb erő kifejtés törvénye pedig azok működését.

Az ember — mondja Ferrero — nem szereti a munkát, sem az izommunkát, sem az értelmet. Ez már az emberi psychologia egyik tétele. Már a civilisatio kezdetén a munka egyértelmű volt a győtrelemmel. A zsidó *assab* szó munkát és kint egyaránt jelent, a görög *πενουαι* is annyi mint: dolgozni és szenvedni, s belőle származnak: *πεινα* (éhség), *πόνος* (szenvedés). Spencer is beismeri, hogy az emberek legnagyobb része csak azért dolgozik, mert kénytelen vele.

De az izommunkánál még legyőzhetlenebb borzadály tárgya a szellemi munka, melynek egyik legfontosabb tényezője, a figyelem, anormális állapot s nem tartós. Az organismus rohamos kimerülésével jár, mert az erőfeszítést fáradtság követi, s a fáradtságot tétlenség. Különös, hogy az emberek túlnyomó része oly kevéssé méltányolja a figyelmet, hogy — mint Richet megjegyezte — épp azokat nevezi *szórakozottaknak*, a kiknél a figyelem működése fokozottabb, azaz a lángelmű embereket, kiknek, gondolataikba elmerülve, nincs szemök és fülök egyéb iránt.

És az emberiség polgárosulási munkájában tényleg csak igen csekély rész a reflexiv és összpontosított figyelem eredménye, a többi mind külső *sensatio* és öntudatlan associatio hozta létre. Mint Espinas mondja: az őseMBER bumerangja, mely a cél után dobva, a hajtóhoz visszapattan, zavarba hozná mai tudósainkat. S mennyi időbe és erőfeszítésbe került oly vegyi processzusok elméleti kimagyarázása, a milyeneket az emberiség a történelem emlékezte óta használ, pl. fémek, bor és tej készítésénél. A kertészet megelőzte a botanikát s Darwin is a tenyésztőktől kölcsönözte a fajkiválás elméletét. Más szavakkal: az eredmény mindig a körülményekből áll elő, az abstract gondolkodás segélye nélkül, s a gyakorlat mindig megelőzi az elméletet. Még ma is a matróz a levegőbe néz s csalhatatlanul látja ott a

jó vagy rossz idő jeleit; a sportsman néha épp oly jól ismeri a lovak psychológiáját, mint Romanes és Houzeau, pedig egyikök sem csinált soha methodikus meteorológiát vagy psychológiát. A nép közmondásai meg éppen oly igazságokat tartalmaznak néha a tömeg egyszerű, józan tapasztalatai alapján, miket a tudományosságnak csak nagy fáradsággal sikerül kimutatni. Így éppen Ferrero és Lombroso a közmondásokból, az asszonyi kor hosszabb tartamára vonatkozólag, oly törvényt tudtak meríteni, melyet a statisztikának sok idejébe került táblázataival és számaival tudományosan kimutatni. Ebben az okoskodásnak egy különös módjával állunk szemben, a mit Espinas öntudat mögötti (subconsciens) gondolkodásnak nevez, hol a figyelem és reflexio csak csekély szerepet játszik. Például a matrónánál, ki az időt meg tudja jósolni, mindazon tudalmi állapotok közt, melyeket egy vihart megelőző tünetények szoktak producálni, azok fognak legállandóbban kapcsolatba jönni a vihar fogalmával, melyek legtöbb esetben megelőzik a vihart; holott más jelenségekkel, melyek hol előfordulnak, hol kimaradnak a viharból, a kapcsolat csak laza lesz. Ilyen fajta okoskodásokhoz igen csekély erő kifejtés igényeltetik, s azért méltán tartja Ferrero a mindennapi tapasztalati gondolkodás irányát a *legcsekélyebb erő kifejtés* törvényétől függőnek.

Végig kíséri azután az emberi intézmények kifejlődését ez elv világa mellett, s úgy véli, hogy mindezen intézmények voltaképen végtelen egyszerű lelemények complexumai a legcsekélyebb erő kifejtés irányában. A mai felelős ministeri kormányrendszerek szerinte nem egyebek, mint a régi uralkodók személyes szolgálatára rendelt tisztviselők állásaiból kifejlődött intézmények. Így nyert a régi Egyiptomban a király fő legyezőhordozója katonai fontosságot és vezéri rangot; így volt Franciaországban is a Merovingek alatt még a sénéchal és a kamarás a királyi ház szolgája s Angliában a négy legfőbb állami méltóság az ősidőkben a Hroegethegen vagy királyi ruhatárnok, a Horsthegn, vagy kovácsmester; a Disthegn, vagyis asztalnok és Byrele vagy Scenca, azaz italhordó voltak. Kétségtelen, hogy a birói szervezet eredete is azon időkre vihető vissza, mikor a rövidséget szenvedett gyöngébb fél a törzsfőnökökhez folyamodott, hogy bizonyos ajándék mellett megoltalmazza, a mely gyakorlat később magukat a főnököket ösztönözte arra, hogy alattvalóik ügyeiben magukat

biróul feltolják, különböző haszon kilátásáért, melyekből idővel a perköltségek fejlettek ki. Sőt a köztisztviselők fizetésének eredetét is abban látja Ferrero, hogy kezdetben csak ajándékokat fogadtak el hasznos szolgálataikért, mely ajándékok utóbb kötelezőekké váltak s végre helyet adtak a rendszeres javalmazásnak; innen a hátramaradottabb népeknél, Oroszországban, Spanyolországban ma is még a köztisztviselők megvesztegethetősége.

Az emberi természet mindig a legegyszerűbb pszichológiai processusok, a legcsekélyebb erő alkalmazásából indul ki, mely reá nézve legkisebb megterheléssel jár, szellemi fejlődésében épp úgy, mint az anyagiban. Csakhogy a legkisebb erő kifejtés pszichológiai törvénye nem azonos mégsem a gazdasági élet hasonló törvényével, mely az eredmény maximumának az erő minimumával való elérhetését célozza. Emez az emberi munka végcélját a munkamegtakarítás keresztülvitelével párhuzamosan akarja valósítani, míg a legkisebb erő kifejtés törvénye mindig a nehézségek elhárítására törekszik, habár a legcsekélyebb eredménnyel járna is az.

Tovább e füzet a «Revue générale»-ben néhány vallás-philosophiai és vallástörténelmi munka eredményével számol be; a physiologiai lélektani laboratorium mult két évi munkálatai folytatólagos sorában pedig Binet közli vizsgálódásait a behunyt szemmel játszó sakkjátékosok emlékezetéről, Németország egyik legtekintélyesebb championja, dr. Tarraschnak a hozzáintézett kérdőpontokra adott válaszai alapján. Ugyanő és Jaques *Passy* egy következő fejezetben azokat a felvilágosításokat is közlik, «A drámaírók pszichológiája» czímen, melyeket egy reánk nézve csak harmadrendű francia drámaíró, Cuvel, a drámaírás módszeréről fölszólításukra adott.

*

A márcziusi füzet *Sollier*-nek nagyfontosságú kutatásaival kezdődik, az érzéklés és az emótiók közötti viszonyról. (Recherches sur les rapports de la sensibilité et de l'émotion.) Bevezeteskép fölemlíti a tanulmány írója, hogy az emótiók valóban tudományos tanulmányozása mindössze tíz évvel ezelőtt kezdődött s a legjelentékenyebb és eredetibb két munka e szakban a dán Langé-é 1884-ből, s az amerikai William Jamesé 1885-ből. Mindkettő

különböző utakon. egymás tudta nélkül. majdnem ugyanazon eredményekre jutott s az eredmények e különös egyezése adja meg értékét elméleteiknek is. Mindkettő előtt az objectív érzéki jelenségek, melyek az emótiókat kísérik, nem csupán kifejezései, következményei ezeknek, mint addig hitték, sőt ellenkezőleg, alkotó elemei, ha ugyan nem okai. Vegyük el ezeket s az érzet eltűnik, s nem marad egyéb, mint a pusztá fogalom, a nyers észrevétel. Az emóció csupán reflexe, visszaverődése az öntudatban a vele kapcsolatos összes belső és külső jelenségeknek.

Ez a W. James álláspontja, ki lényegesen pszichológiai alapra helyezkedett. Lange igyekezett ez álláspontnak physiologikusabb támaszpontot nyújtani, kimutatván, hogy az emótiókat alkotó tünemények kétrendbeliek: vaso-motorok és motorok. Szerinte az előbbieket a lényegesebbek, s ezért theoriája vaso-motor theoria neve alatt vált ismertté.

Ez a tan meglepő megoldásra juttatja a pathológiai tények nagy számát, melyeket különben nehéz volna érteni a hysterikusoknál, melancholikusoknál, hypochondráknál s a lelki betegségek más nemeinél, hol az emotionabilitas nagy szerepet játszik, s azért Sollier kísérleti úton akart meggyőződni helyességéről s e kísérletek eredménye a jelen munka.

W. James thesisé czáfolhatlan bizonyítékául a teljes anaesthesia egy esetét kívánta, mely ekkép maga után vonná az emótiók teljes hiányát is. Ő azonban lehetetlennek tartotta ezt a próbát, mert — úgymond — minden érzéklés abszolút eltüntetése halállal járna. Sollier azonban egy közvetítő módozatot választott, mely lehetőleg megközelíti az óhajtott experimentumot. Ez abból áll, hogy előbb megsemmisítsen minden tudatos érzéklést s a különös érzékek (tapintás, látás, hallás, ízlés, szaglás) elhárítása nagyon könnyű. Egyéb érzéklések közt, melyek a szerves érzéki életet alkotják, megkülönböztetendők azok, melyek az életre nézve nélkülözhetlen, állandó és szabályos functiót teljesítő szervekből származnak, s az olyanok, a melyek szerveinek anaesthesia nem gátolja az életműködést, legalább nem gyors és az egyén életét kockáztató módon.

Az elsőkhöz tartoznak a légzés és vérkeringés által közvetített sensatiók, a másodikok közé az izomérzék és a ceneaesthetikus sensatiók gyűjtőneve alá foglalt érzéklések. Sollier tehát úgy győződött meg, hogy a sensatiók tudatát könnyű

elnyomni, ha nem figyelnek rá, s a speciális érzéklések elhárítatván az útból, a belső érzéklések pedig az öntudalmatlanra levén korlátolva, az érzéki élet tere oly határok közé szorul, melyek egészen megközelítik W. James eszményét.

Egy negyvennégy éves emberről van szó, kinek már gyermekkorától fogva neuropathikus rohamai voltak. Huszonkét éves korában élénk bánat folytán örvöngéstől kísért görcsrohamot állott ki. Huszonöt éves korában jelleme észrevétlenül megváltozott, alsó végtagjai fokozatosan gyöngültek s a legkisebb izgalomra reszketés fogta el. Ez állapot a következő tíz év alatt állandóan súlyosbodott. Harminczöt évre a Bicêtre-be került, hol általános gyöngeségén kívül tagjai reszketését s akadozó beszédet constatáltak nála. Midőn negyvenegy éves lett, lábszárai mellső felén anaesthesia tünetei voltak észlelhetők, majd ez anaesthesia lassankint kiterjedt a test minden részére s az érzéklés minden eszközére. Végre az egész izomszerkezet paresist szenvedett, ereje jelentékenyen csökkent, járni szinte nem tud, arcvonásai minden kifejezést nélkülöznek, beszéde lassú és akadozó. Tapintó érzéke egészen megszűnt, éppen úgy, mint a nyomásra való érzékenysége is; hőérzéke megszűnt, az analgesis teljes. a nyelv, az anus, a makk nyákjai érzéketlenek minden izgatásra. épp úgy a gyomor is. Az izomérzék teljesen szünetel, éhséget, szomjúságot nem érez, látása gyöngült, hallása csaknem rendes, ízlése nincs. szaglása sem.

Ime most *Sollier* észleleteinek eredménye a betegen tett kísérleteiről, kinek szervi anaesthesise kiterjed a légzésre és a szívre is. «Tudom — szólott a beteg — hogy van szívem, de nem érzem verni, csak olykor, igen gyengén.» Lélegzését sem érzi és nem tudja. erősen vagy halkan lélegzik-e? «Nem érzem, hogy élek» — mondogatja, s betegsége első idejében többször megtörtént, hogy halottnak hitte magát. Ezt különben *Sollier* többször tapasztalta analgesisben és bél-anaesthesiaiben szenvedő betegeknél. Nem tudja, hogy alszik-e vagy ébren van? Majd mélyen alszik, majd meg álmatlan. «Nem úgy ébredek, mint más ember — mondotta orvosának — s mihelyt ébredek, az jut eszembe, hogy valami baj történt velem és szorongás fog el.» Vannak pillanatok, mikor senmire se gondol. Ha gondol, akkor háztartására, vagy az 1870-iki háborúra gondol, melyet végig küzdött. A körülötte járó-kelők rá nézve egész közönyösek. Nem

veszi észre, mit csinálnak. «Némelykor — mondja — úgy rémlik, mintha nem is volnának természetes emberek, hanem gépek.» Ezen látásbeli zavaraihoz teljesen hasonlók hallásbeli rendellenességei is. «Már nem hallok úgy, mint régen; fülemben zúg a hang, de nem hat fejembe.» Aproxixiája teljes és semmi iránt sem bír érdeklődni.

Semmi sem okoz neki örömet. «Nem szeretek senkit, de nem is gyűlölök.» Még azt sem tudja, örömet okozna-e felgyógyulása, legalább a kérdező erre vonatkozó biztatásai nem tesznek rá hatást. Az egyetlen dolog, a mi némi hatást tesz rá, nevének látogatása. Ha ő megjelen a küszöbön «mintha valaki gyomromba bökne — úgymond — de mihelyt látom, szeretném, ha távoznék».

Látó képzelete semmi és még feleségét sem tudja maga elé képzelni, ha nincs jelen. A teljes apathianak ez az állapota tehát meglehetősen megfelel W. James kívánalmainak.

Mindezek után Sollier a következő kérdéseket teszi fel, melyekre kíséretileg igyekszik a választ megadni.

1. Az emótiókat kísérő motor és vaso-motor tünetek tudatos perceptiójának elnyomása maga után vonja-e az emótiók elnyomását?

Midőn a peripherikus érzéklést elnyomjuk — mondja Sollier — a patiens bizonyos hidegséget érez. «Olyan hideget érzek mindenütt egyszerre — nyilatkoztatta ki Sollier betege — mintha az ujjaim meg volnának fagyva.» Ugyanakkor constatálható, hogy a peripherikus érzéklés elnyomása maga után vonja a mozdulatok teljes kizárását. Egy beteg, kire S. hivatkozik, absolut anaesthesia állapotára ébredvén, nem mozdult, megmaradt eredeti helyzetében, a nélkül, hogy szeméit vagy fejét forgatta volna. Nem tudta, hogy ül-e vagy áll? «Ülnöm kell — úgymond — mert ülve voltam, mikor elaltatott. De hol vannak tagjaim? szeretném látni.»

A peripherikus anaesthesia ezen állapota tehát, mely teljes mértékben előidézhető, a mozdulatok föltétlen kimaradását, a tökéletes kataleptikus állapotot vonja maga után, úgy az ébredésnél, mint a hypnosis alatt.

Még érdekesebb világot vet a kérdésre a viscerális érzéklés elnyomása. «Mit érez?» — kérdi S. patiensét, miután megfosztotta bél-érezéklésétől. «Mintha egy hajón elaludtam volna. Mintha

a szivem fájna; azután nem gondolok többet vele. Mindegy.» «És sajnálja-e, ha vége szakad?» «Egyre megy. Csakhogy az ember sem boldog, sem boldogtalan nem lehet. Annyi, mintha egy növény volna.»

Egy más objectum felvilágosításaiból, ki szintén teljesen anaesthesiálva volt viscerális és peripherikus érzéklésében, S. a következő tapasztalatokat közli: «Úgy jó, mintha az ember beteg volna, az ember elhülegül, nem érez semmit. Még nyelvet sem éreztem és fáradságomba került önnek felelni. Nem éreztem fejemet többé. A mit mondott, az megütötte füleimet, de nem hatolt fejembe. Ha nem beszélt, mitsem éreztem többé és nem gondoltam semmire. Nem is éreztem, hogy élek.» Máskor meg ezeket mondotta: «Nem tudom még, lélegzek-e még? én nem érzem. Úgy jó, mintha meg volnék halva, pedig nem vagyok meghalva, mert hallom beszélni.»

Azután néhány vonással leírja S. az érzéklés visszatéréseinek jelenségeit. Ha a peripherikus érzéklést visszaidézik, a betegek következőket érznek:

«Minden tagom fáj — mondja a beteg. — Egy pillanatig úgy érzem, mintha megverték volna; össze vagyok törve. De mindez hamar elmúlik; lábaim is bizseregnek, karom azonban kevésbé. Legkellemetlenebb érzés van a fejemben, mely sokáig forr, mintha elektrizálnának.» Mikor pedig a bélérzékítés visszatér: «Gyomrom és oldalaim fájnak, ismét érzem szivem dobogását s lélegzetemet is. Kellemetlen, sőt kínos érzés. Ugyanekkor a fejem is nagyon fáj.»

Lássuk már most Sollier nyomán, mi történik, az emotiók tekintetében, ha minden érzéklést elnyomunk.

A beteg mély és érzéketlen hypnosisba merül, melyben a kísérlettevő graphikai fölvételt csinál lélegzetvételéről. Egyszerre tudtára adja, hogy apja meghalt. Tagjai nem mozdulnak, de mély belégzést vesz, mely a diagrammában nagy kitérést mutat a légzési vonalnál, hogy pár percz múlva ismét fölvegye rendes hullámzását.

«Mit érzett, mikor atyja haláláról értesítettem?» — kérdezi most S. a patientst. «Gyomromban, de különösen fejemben élénk lökést éreztem. Mint mikor valaki egy bútordarabba ütődik.» «S mikor elmúlt ez a benyomás, gondolt-e még atyja halálára?» «Nem, nem gondoltam többé rá.» «Tudja-e, hogy ha az ember

rossz ujságot hall, gyötrő fájdalmat érez? Mit érzett hát?» «Semmit, hiszen magamat sem éreztem.» «De az a lökés, melyet fejében és gyomrában érzett, milyen fájdalom volt, lelki-e vagy testi?» «Csak testi fájdalmat éreztem, de lelkit nem; hiszen mondom, hogy nem tudtam magamról.» «És mikor tudtára adtam, hogy a hír nem igaz, mit érezett?» «Kissé összeszorult a torokom, mint mikor valaki a nevetést visszatartja.»

Ugyanezt a kísérletet megtette S. akként, hogy kellemes emótiót igyekezett a betegben felkölteni, teljes érzéketlenség állapotában. Közölte vele, hogy egy sorsjegyével 100.000 frankot nyert. Gégéje kissé összehúzódott, mintha nevetés erőszakolná és mosoly derítette ábrázatát. A diagramma vonala erős, de kevésbé magas és hirtelen hullámvázásokat mutatott, mint előbb.

Főlébresztve, a következőkben adott felvilágosítást állapotáról: «Nevethetnékem jött, de örömet nem éreztem, sem semmi kellemest.» «Miért?» «Mert nem gondolkoztam, nem tudtam, hogy kellemes-e az, s így nem éreztem.» «Végre is, mit érzett a kellemes vagy fájdalmas hírek hallatára?» «A kellemetlen dolgok igen gyors rázkódást okoztak, a kellemesek úgy érkeztek fejembe, mint a hang a telephonon, csak hogy a benyomás még rövidebb volt. Nem tudom, hogy magyarázzam meg. Ha szomorú dolgot közöl, az jobban megráz, mintha nagyobb lyukakat ütne fejemben, mint a kellemesek.»

Ezután összehasonlítja Sollier a hypnotikus anaesthesiált és a hypnotikus érzéklő állapotban fölvevett légzési görbe hullámvázásait, vidám és szomorú benyomásokra. Tapasztalataiból azt az eredményt vonja ki, hogy ha egy lény érzéklési képességét elveszszük, az a lény többé nem képes emóciókra. Csakis a kísérlet első tárgyánál, kinél az anaesthesia kevésbé volt teljes, észlelt S. némely visszahatást a belek és az arc motorai tájékán, hol az anaesthesia tökéletlenebb volt, mert fenn kellett tartani a halló érzéket és az izmoknak a hang és articulált beszéd közvetítésére alkalmas mozgásait.

A második kérdés, melyet Sollier ezen alapvető kutatásaiban maga elé tűzött, az, hogy ha az emóciók az érzéklésekhez vannak kötve, minő rész illeti az emóciók létrejötté körül a peripherikus és a belérezéklést?

Csak röviden adjuk meg e kérdésre a feleletet, mely Sollier szerint abban áll, hogy az emóció tökéletesen a belérezéklés függ-

gése alatt áll, s nemcsak intensivitas szempontjából követi annak változásait, de az organismus azon pontjain helyezkedik is el, hol az többé-kevésbé megőrizve található. Tehát az emotiót csaknem kizárólag az a tudatos érzéklés alkotja, melylyel a bennünk történő béltünetekről birunk és egyes arányban áll a cenaesthesia állapotához. Az izomérzéklés folyamatai ebben csak csekély részt vesznek.

Harmadik kérdés: *Eltűnik-e az emotio, ha a testi folyamatok elnyomatnak, vagy ha az öntudat azokat fel nem fogja?* Más szavakkal az emotio a motricitás vagy az érzéklés körébe tartozik-e? Erre ismét Sollier válasza az, hogy az emotio mindig az érzékléshez és nem a mozgáshoz van kötve, s azzal egyes arányban áll, habár elismeri, hogy a mozgásnak is van bizonyos része az emotió létrehozásában s annak részleges megsemmisítése ennek létrejöttét is hátráltatja.

F. Paulhan «*La sanction morale*» cím alatt a büntető hatalom social-politikai és bölcséleti vonatkozásait, a büntetés ethikáját taglalja. Az erkölcsi sanctio célja büntetni vagy jutalmazni, de nem egy egyént, hanem egy elemet, egy hajlandóságot, egy vágyat, mely első sorban vétetik felelősnek valamely cselekményért, mely miatt beavatkozni szükség. Ez mindenesetre új és jogosult magyarázata a büntetés erkölcsi forrásának, habár tényleg ritkán érvényesülhet. Mondhatjuk ugyan például, hogy a társadalom, mely felelőssé tehető a büntettért, a mennyiben hozzájárult annak létrejöttéhez és a büntettes megteremtéséhez, nem marad büntetlen, így tehát maga ez a bűn, mint a társadalom helytelen szervezetének eredménye, sanctióvá válik. Sőt még a büntettes létezése is büntetés a társadalomra nézve, a megtorlás által követelt jelentékeny idő-, pénz- és erőáldozat, a gondok, a kockázatok mind erkölcsi sanctio gyanánt tekinthetők. Maga a büntett, az egyetemes károkért, melyeket okozhat, a biztonságihiány érzetéért, mely belőle ered, árthat az egész társadalmi együttlétnek.

Mi tehát a moralis sanctio? A moralis sanctiót egy egyén cselekményeinek következményei alkotják, a mennyiben e következmények akár magát az egyént érintik, ha a személyiség egészében felelős, akár pedig az ily cselekményeket elhatározó áramlatokat, és a mennyiben e következmények, szándékosan vagy nem, oly módon vannak egymás mellé rendelve és összefüggésbe

hozva, hogy magasabb systematizálását engedik meg annak az egésznek, a melynek egy egyén sanctiója alá tartozik.

A büntetésnek vagy jutalomnak egyetlen czélja és létokas a sanctio lényeges eleme, a rossz kiirtása vagy feltartóztatása. A gyönyörűség és a fájdalom inkább csak látható jelei a sanctiónak, nem annyira maga a sanctio, és nem is felelnek meg pontosan azon jó vagy rossz arányának, melyet bátorítani vagy büntetni kell. Ez állapotok különben mindenesetre egy alakuló vagy bomladozó szervezet symptomái, nem pedig egy kész szervezetéi. Tökéletes rendszeresség állapotában a sanctiót nem kísérné sem gyönyörűség, sem fájdalom, hanem csupán a szervezkedés fentartásában állna.

Tovább menve, miután az erkölcsi sanctiónak a felelős tényezőre kell irányulnia, tehát az előforduló esethez képest vagy az egész személyiségre, vagy az egyén elemeire kell alkalmazást találnia. Mivel egy erkölcsi személy különböző részei közt mindig van bizonyos solidaritás, a legtöbb esetben nem lehetne érni a felelős elemet máskép, mint ha az egyénre vagy egy más elemre hatunk. Minél rendszeresebb módon van az egyénhez kapcsolva a célbavett elem, annál inkább eredményezni fogja az egyénre gyakorolt sanctio az én elemeinek coordinálását s azoknak viszonti combinált befolyását a felelős elemre. annál igazságosabb lesz az egyén büntetése vagy jutalma s annál inkább a morális sanctio jellegével fog bírni. Ellenben, minél kevésbé van rendszeresen hozzákötve a személyiséghez az érni óhajtott elem, annál kisebb befolyással fog rá bírni az egész személyiség, annál kevésbé lesz igazságos a büntetés vagy jutalom. Ezen arányban fogják elveszíteni az erkölcsi sanctio jellegét is, hogy a társadalmi övrendszabály jellegét öltse fel, úgy, hogy inkább jövőbeli jogtalanságok elhárítására czélzó. semmint önmagukban igazságszolgáltató cselekményekké változnak át.

A pszichikai elemek teljes coordinatiója és absolut incoordinatiója, tisztán elméleti esetek lévén, semmi oly sanctio, mely a személyiséget éri, sem nem igazságos, sem nem igazságtalan egészen.

Hozzáteszi Paulhan, hogy a sanctio, valamint a felelősség általános szabályai épp úgy alkalmazhatók betegekre, elmebetegségekre, mint egészségesekre. A mennyiben ugyanis szellemiségök bizonyos részei, bizonyos hajlandóságai még némi coordinatiót

nyújthatnak, az erkölcsi sanctio tárgyaiúl szolgálhatnak. Mindamellet el kell ismerni, hogy az esetek túlnyomó számában a sanctio ez esetben nem alkalmazható a személyiség egészére, s következőkép nincs helye a bíróságok közbejöttének. Az ily esetekben foganatosítandó rendszabályok óvó vagy védelmi tény jellegével bírnak, még rosszabb eshetőség elkerülésére számított igazságtalanságok, és megjegyzendő, hogy, ha nem is az elzárt személyre, de legalább a közvéleményre nézve egy tébolydába való elzárás kevésbbé és egész máskép érinti a személyiséget magát, mint a bebörtönzés. A sanctio, minthogy a felelősség mérve és a coordinatio szerint kell hogy szabályozódjék, teljes szigorával követel alkalmazást azon büntetteseknél, a kiket csak az altruista vagy erkölcsi érzelmek teljes hiánya folytán neveznek tébolyultaknak, ha máskülönb cselekményeik és érzelmeik coordinatiója szoros és állandó.

Jövő számban Paulhan folytatni fogja érdekes fejtegetéseit.

A «Revue critique» rovata Descartes két új méltánylóját mutatja be. kiknek egyike Brunetiére, a jeles kritikus és az Institut legújabb tagja. Taine kikiáltott utódja, «Études cartésiennes» című művével; a másik Fouillée, Descartesról írt tanulmányával.

A szemleirő, Bouillier, először Brunetiéret veszi elemzése alá, s meglepi az, hogy utóbbi a lét és gondolkodás azonosságában, a tudomány objectivításában és mindenhatóságában találja Descartes philosophiájának lényegét. Szerinte Descartes azonosította ugyan önmagunkban a létet és a gondolkodást, de nem terjesztette ki ez azonosságot önmagunkon túl a világ-egyetemre, mert Descartes nem Hegel. Ellenben hallgatással mellőzi Brunetiére mindazt, a mit Descartesben hívei és ellenfelei egyformán mint rendszere lényeges alkatelemeit ismertek föl, a methodikai kételyt, a nyilvánvalóság kriteriumát, a lélek és test közötti különbséget, az anyag és az Isten létele bizonyítékait, az automatismust stb.

Azután Brunetiére szerint Descartes csak középszerű író, a methodikáról szóló értekezését csak kevesen olvasták s a cartesianusok száma nem nagy volt a XVII. század alatt. Styljáról is azt írja, hogy hosszadalmas, fárasztó, szín és relief nélkül való, árnyéklat nélküli, mindig ugyanegy mederben foly és semmi figyelmet ébresztő tulajdonsággal nem bír.

Ennek czáfolatául Bouillier idézi Voltairret, ki így írt Descartesról: «Descartes fényes és élénk képzelődéssel van megáldva, mely épp oly sajátságossá tette magánéletében, mint okoskodásában. Ez a képzelődő erő még bölcselmi munkáiban sem vonul háttérbe, sőt minden pillanatban elmés és tündöklő hasonlatokra vezet». Idézi még Nisard dicséretét is, Cousinról nem is szólva, a kit nem számít sem mint gondolkodót, sem mint író a jelen nemzedék belesprit-jei közé.

Nem több szerencsével ítéli meg Brunetiére a szemleíró véleménye szerint Descartes philosophiája befolyását sem a XVII. és XVIII. századra. Ellenben kimutatja, hogy Descartesnek már életében számos bámulója volt, kik halála után néhány évvel tetemeit Stockholmból Párisba szállíttatták s temetését akkora pompával rendezték, hogy még az udvar féltékenységét is felköltötték, úgy hogy ez megtiltotta, hogy a gyászbeszédet elmondják. Másrészt Sevigné asszony is résztvett salonjában a cartesianus vitákban, melyeket leányának is elbeszél. Épp úgy Madame de Sablé s Maine hercegnő seaux-i kis udvara. Egykorúak állítják, hogy Descartes előadásaira csak úgy tódult a hallgatóság, minden rendű és rangú, főpapok, abbék, orvosok, courtesane-ok, bölcselők, tanulók, uralkodók, vidékiek, külföldiek és hölgyek, kik az első sorban foglaltak helyet. Oly nagy volt a közönség csődülete, hogy a helyet előre le kellett foglalni.

Abban azonban Bouillier is egyetért Brunetiére-rel, hogy Krantz, Descartes aesthetikájában túlmegy a határon, mikor Boileau Ars poeticájában is Descartes nyomait véli fölfedezhetni: így a hármas egységre vonatkozó elméletnél. Fölhossa, hogy Bossuet a Módszerről írt értekezését a század minden más munkája fölébe helyezte, s maga is mélyen el volt telve cartesianismussal. Különbön hivatkozik Fouillée-ra is, ki szintén constatálja Brunetiére-rel szemben, hogy az «Isten és önmagunk ismerete», daczára a szent Ágostonból, szent Tamásból, sőt Aristotelesből vett idézeteknek, át van hatva Descartes philosophiájától. A mi Fénélon illeti, az «Értekezés Isten lételéről» első része nem egyéb, mint legszebb, mondhatni drámai és lyrai körülírása a methodikus kételynek, a scepticismuson vett döntő diadalnak, s Isten lételének róla bírt fogalmunk által való bizonyításának.

Fouillée művének egy helyére vonatkozólag, mintha Descartes hat hónapon át tanulta volna a héber nyelvet, hogy a

Genesis igazi értelmébe behatoljon, megjegyzi Bouillier, hogy Descartes egyenesen megvetette az idegen nyelvek tanulmányozását, 'sőt Baillet beszéli, hogy midőn Utrechtben meglátogatta a híres Schurmann kisasszonyt s őt kedvencz tanulmányában, a szentírás zsidó szövegének tanulmányozásába elmélyedve találta, erősen elcsodálkozott, hogy ily jeles egyéniség ennyi időt fordít oly jelentőség nélkül való tanulmányokra.

Hibáztatja Fouilléet abban is, hogy Descartes-ot az evolutionalismus atyjának teszi meg. Nem elégedve meg azzal, hogy benne Darwin és Herbert Spencer elődjét látja, Schopenhauert is vissza akarja vezetni rá, s az Elmélekedésekben és a Methodusról szóló tanulmányban a «Welt als Wille und Vorstellung» előképét fedezi föl.

Alaposan elemezve találjuk a füzetben Durand munkáját is: «Le merveilleux scientifique». Durand három csoportba osztja azon forrásokat, melyekből az újabb tudományos occultismus merít; ezek: a Mesmerismus, a Braidismus és a Fario-Grimismus. A Mesmerismus mindazokat a tünetenyeket magában foglalja, melyek egy rosszul ismert és taláalomra elnevezett erőből erednek, milyenek az ecteinikus erő, psychikai erő, állati magnetismus, állati villamosság, biomagnetismus. Durand szerint a természet minden teste, legyen bár élő vagy élettelen, egy különös kisugárzással bir, mely más mint a fény, a meleg, a villamosság, a magnetismus, habár azokkal rokon.

Az embernek a világra és megfordítva a világnak az emberre gyakorolt titkos befolyását képező tünetek a Mesmerismusba tartoznak. Ide számítandó sok eset, kezdve az ásitás ragadóságától, némely ember észrevétlen jelenlétének félelmes vagy derítő hatásától, a varázsló vesszőtől és a kutató ingától, egész a betegségeknek a távolból való átruházásáig, a természetfölötti adományokig, a kézrátevés által való gyógyításig, a telepathiáig. Mert, mint Durand hiszi, a telepathikus phantomok sem merő képzelődések, sőt bizonyos esetekben, pl. a kísértetjelenésekben — úgymond — «az impulsiv gondolat magában a phantomban látszik székelni, melynek természetes organismusa, a tulajdonképeni test, többé nem létezik».

A Mesmerismus után Durand a Braidismust tanulmányozza, melyet Braid fedezett fel, s mely a látás és figyelem összpontosított ténye folytán bizonyos időn át oly sajátos physikai és

psychikai tünetek előidézésében áll, melyek az embert kiváltóképpen alkalmassá teszik a Mesmerismus biomagnetikus behatása elfogadására s a suggestio lelki állapotára. Ezt az állapotot különben a látáson kívül más érzék fölizgatása is előidézheti.

Ámde Durand még tovább megy Braidnál, s meg van győződve, hogy a figyelemnek egy pontra nézés által való koncentrálása is maga után vonja a gondolat inertióját, s az értelmi inertia ez állapotából ered az agynak bizonyos ideges congestiója, melyet az idegerőfejlesztés és annak elfogyasztása közötti egyensúlynak a lelki működés hirtelen megszakadása következtében előidézett fennakadása eredményez. Braid módszere e szerint az idegerőnek túltengését és felhalmozódását vonja maga után, azon lelki tétlenség következtében, mely a gondolkodás sűgára szűk körre szorításának kifolyása egy egyszerű sensatio által, a melyre a gondolkodás rögzítve van és a melybe burkolja magát.

A rejtélyes tünetmények harmadik kategoriájába sorozza a Fario Grimismust, vagyis a kifejezett suggestiót, ideo-plastiát. Egyéniségünk minden alkatelemeiben, úgy a psychologiaiakban, mint a szervezetiesekben, impressionálható, azaz módosítható. Különböző physikai és erkölcsi impressiók hatnak reánk, és pedig minden physikai impressio, vonatkozzék bár akár az állati, akár a szerves életre, lelki impressióval pótolható.

És hogyan helyettesítheti a lelki impressio a physikai? Íme a válasz. Minden életfunctio impulsát egy eredeti motortól nyeri, melynek székhelye egy külön idegközpont, mely az idegek által érintkezik azon különböző erőkkel, melyekkel viszonyban áll. Ezt az idegszervet egy differentiator szerv egészíti ki, mely védi az anormális befolyások ellen s megkönnyíti a rendes modifactor hozzáférhetését. Így a szem a látás differentiatora. Ebből következik, hogy minden erő, mely képes egy életfunctio idegszervét impressionálni, már ezáltal ezen functio specifikus függelékévé válik. Érthető tehát, hogy egy oly organoleptikus erő, mely elég hajlékony és finom volna, hogy akaratunkhoz alkalmazkodjék, s a nélkül, hogy a védőszerveket sértené, minden elérni óhajtott módosítást létre tudna hozni s következésképp kipótolni bármely specialis erő hiányát — valóságos panacea lenne. Ez a panacea pedig valóban létezik; nem egyéb az, mint a psychikai impressio, mely képes a physikai impressiót pótolni. Példának okáért az ízes testek hatása a szájra ugyanegy

időben egy vegetatív rendű és psychikai rendű módosítást hajt végre: amaz a nyálképzés, emez az íz érzete. A kifejttet elmélet szerint az ízességnek oly impressiója, mely közvetlenül a lélekre hatna minden ízes test közbejötté nélkül, a nyálkaelválasztó működés fölbresztésével járna. S tényleg ez is történik, a gastro-nom számtalan esetben tapasztalja, ha lelkében elképzeli egy menü gyönyöreit, hogy «a nyál a szájába gyül». Csakhogy arra nézve, hogy a psychikai impressio pótolhassa a normális physikai impressiót, hogy teljes erélylyel hathasson a megfelelő szervre, egy különös hajlandóság szükséges, mely kivételes esetekben maga is előfordul, legtöbbször azonban a Braid-féle eljárással mesterségesen idézhető elő.

Annak okát, hogy a suggestio néha nem hat elég erősen a lélekre, Durand ismét abban látja, hogy fölveszi, mikép az emberben több psychikai lény egyesül, több psychikai központ, sőt több lélek, melyek összejátszhatnak vagy külön-külön működhetnek, függetlenül egymástól, úgy hogy egyik nem is bír tudomással a másikról. A személyiség ezen megosztásának elmélete Durand szerint könnyebben megérteti a suggestio tüneteit.

Nem hagyhatjuk említés nélkül azon dolgozatokat, melyekben a füzet a nagy jelentőségre emelkedett psycho-physiologiai laboratorium 1892—93. évi munkálatai eredményeiről számol be folytatólag, Binet kitűnő tollából. Legközelebbi tárgya Binet nyomozásainak a gyermeki jellem alakulása, mely kérdésre vonatkozólag egy nevelésügyi szaklap hasábjain érdekes kérdőpontokat vetett föl, igen részletes utasításokkal, úgy hogy ezek becses útmutatásokkal szolgálhatnak bármely paedagogusnak, ki e fontos problémával behatóan foglalkozni kíván.

Binet kérdései a következő körülményekre vonatkoznak: a gyermek kora, neme, testi fejlődése (növés, súly, egészség, izomerő stb.), osztálya, a melybe jár és sorozata az osztályban, a tanítványok számával; továbbá jó vagy rossz emlékezőtehetsége, s ennek netaláni más különös iránya, értelmisége, felfogásának könnyősége, szorgalma, figyelőképességének foka; akarat és kitartás, magaviselet, megfigyelő tehetség, ítélőképesség, józan értelem, képzelőtehetség és inventio, bizonyos írásbeli feladványok alapján, melyek a gyermek alkotóerejének tág tért nyitnak. Következnek az egyes tanulmányok (zene, rajz, számtan, földrajz, irodalom) iránti különös hajlamok, végre az erkölcsi jellem,

az erkölcsi érzetek kifejlődésével, az igazság és igazságtalanság iránti érzék fokával, s ebben a keretben mindenkifölött a vérmérséklet, és pedig az érzékeny temperamentum (szomorú vagy komoly, nyugtalan, tartózkodó, félénk, gyáva, szelíd és gyöngéd, merengő, hallgatag), majd az activ temperamentum (vidám, bizalmas, közlékeny, merész és vállalkozó, bátor, durva, veszekedő, fecsegő, ellentmondó, testgyakorlatokat kedvelő, ügyes kezű); az apathikus temperamentum (henye, aluszékony, gondatlan). Figyelmeztet Binet az egoista vagy altruista érzelmek különböző fejlődésére is, a szerint, a mint a gyermek önző, irigy, érdekeső, szárazon közömbös, önhitt és nagyravágyó, vagy pedig áldozatkész, önzetlen, ragaszkodó, hű és szerény. A jellemképződés fokait ezekben a pontokban gondolta Binet megállapítandóknak: megfontolt, önmérséklő, határozott irányú és hajlamú, játékban követelő és zsarnoki, összeférhetetlen, gyakorlati érzékű, feleselni kész, vagy pedig ellenkezőleg végletes és ingatag, határozatlan, engedelmes és simulékony, alkalmazkodó és kevés gyakorlati érzékű.

Igen fontosnak jelzi a felhívás utoljára a gyermek jellemének néhány vonásban való összefoglalását.

Ilyen felhívások és kérdő enquete-ek egyes fölmerülő tudományos problémák megoldására az amerikaiaknál már is gyakoriak s ez esetben az intézet különösen olyanokhoz fordul, kik már mindennapi érintkezéseiknél fogva mint családapák, nevelők stb. hivatva vannak kész anyagot szolgáltatni a gyermeki jellemképződés törvényeinek ismeretéhez.

Nem kevésbé érdekes és becses a psycho-physikai intézet munkálatai sorában az, a melyet a füzet jelen száma a szemfényvesztők psychológiájáról, továbbá a gyermekek látásbeli emlékezetének fejlődéséről tesz közzé. Utóbbi tárgyban Binet és Henri végeztek kutatásokat Páris tanintézeteiben több mint 1300 elemi és gymnasiumi növendéken 7—13 évesig. A gyermekeket négyenkint szólították az igazgató elé s a kísérlet mindeniknél 10—15 perczig tartott.

A kísérlet módja egy fehér papírra húzott vonal volt, melyet megmutattak a növendékeknek, kiknek aztán emlékezetből kellett a vonal hosszát visszaidézni.

De az emlékezet pontosságának helyes mértéke nem abban áll, hogy az emlékezetbeli hosszúságot a vonal valódi hosszúsá-

gával egybchasonlítsuk, hanem az összehasonlítást minden egyesnek emlékezetbe és felfogási képessége között kell megtennünk, két elébe helyezett vonal egybevetése alapján. Lehet, hogy valaki két vonal összehasonlításában 1—2 centiméterrel téved, ha ugyanez akkor is téved, ha az egyik vonalat emlékezetből reprodukálja, akkor a tévedés nem az emlékezetnek, hanem az összehasonlításnak tulajdonítandó.

Az emlékezet és az összehasonlítás helyességének összmérésére a kísérletezőknek két mód állott rendelkezésökre: a szemmel való fölismerés és a kéz által való reproductio. Az előbbi eljárás abból áll, hogy emlékezetből megtaláljunk egy képen létező valamely hosszúságot, mely ott több más hosszúsággal elvegyülve fordul elő; az utóbbi pedig abban, hogy emlékezetből rajzoljunk le bizonyos idő múlva egy vonalat, a melyet azelőtt elénk mutattak.

A kísérletnél úgy jártak el, hogy valahányszor a gyermek nem találta el a vonalmintának megfelelő hosszát, följegyezték hibáját. Positiv volt a hiba, ha a reprodukált vonal hosszabbat tett ki az eredetinél és negativ az ellenkező esetben.

Az eredmények vizsgálatánál három korcsoportba osztották a növendékeket, elemi, közép és felső cursusaik szerint, két-két évnyi különbözettel. A próba eredményei arányosak voltak a gyermekek korához, az alsóbb osztályú tanulók sűrűbben követtek el tévedéseket, így a legalsó csoportba tartozók az esetek 73 $\frac{0}{10}$ -ában, a középsők 69 $\frac{0}{10}$, s a felsőbbek 50 $\frac{0}{10}$ -ában az eseteknek. A tévedések sűrűbben fordultak elő az emlékezet utáni reprodukálásnál, mint az összehasonlításnál vagy a közvetlen másolásnál, s általában erősebb hajlandóságot észleltek a kis vonalak megnyújtására, mint a hosszú vonalak megrövidítésére.

Egy megjelölt vonalhosszúság szemmel való felismerésénél több vonalcsoportban a tévedések 68 milliméter, 40 milliméter, 16, sőt 4 és 1·5 milliméter körül jártak. Határ ebben nem volt megállapítható, sem a németek által úgynevezett Indifferenzlänge a szemmértéknél, mely azonban ha létezik, az 1·5 milliméteren alul kell hogy legyen. Ellenben a kéz által történt reproductióknál ez a közömbösségi határ ki volt mutatható, a mennyiben a növendékek csak a 16 milliméteren felüli vonalakat reducálták, holott lefelé már az 1·5 és 4 milliméteres vonalakat is rövidítették.

—r—ó.

«*A nemzetközi jog története a legújabb időktől a westphali békéig, tekintettel Magyarország nemzetközi viszonyaira a középkorban. Irta dr. Csarada János, egyetemi rendk. ny. tanár. Budapest, 1894. Eggenberger-féle könyvkereskedés. Ára 3 frt 50 kr.*»

A tudós szerző volt tanítványának, József Ágost főherczegnek ajánlja 391 lapra terjedő könyvét, mely a nemzetközi jog történeti részére vonatkozó több évi szorgalmas kutatásainak gyümölcse, s első vagy bevezető részét képezendi nagyobb nemzetközi munkájának, mely további részében a jelenleg érvényben levő tételes nemzetközi jog rendszerét fogja tárgyalni nemcsak az iskolai, hanem a gyakorlati követelményekre való tekintettel is.

Ahhoz mindenesetre szó férhet, hogy vajjon helyes-e ez a sorrend és vajjon nem az általános tanfejtő résznek kellett volna-e megelőzni a jelen munkát. Azt hiszszük, a nemzetközi jog tételes feldolgozása maga sem lehet el a folytonos történeti visszapillantások nélkül, melyek annak tulajdonképeni pozitív részét képezik s ily felosztás tervezete mellett a szerző vagy a következő kötetben lesz kénytelen ismételni magát, vagy pedig munkájának jelen részét hagyja befejezetlenül. Nem is szokásos tudunkkal éppen ezért a nemzetközi jog rendszerének tárgyalásánál az anyagnak ily kettéosztását tűzni ki czélul.

De ha ettől eltekintünk, Csarada munkája már magában véve is becses gyarapodása nemzetközjogi irodalmunknak, és sok oly előnynyel bír viszont, a melyeket a szigorúbban systematikus feldolgozásoknál nélkülözni vagyunk kénytelenek. Ilyen éppen a történeti anyagnak gazdagabb kiaknázása s tanulságainak a nemzetközi jog mai jelentősége érdekében történő méltatása. Szemben azzal az elterjedt tudományos nézettel, hogy a nemzetközi jog eszméje csak az újabb kor vívmánya, ennek a vállalkozásnak köszönhetjük, hogy Csarada kimutatja, mily mértékben foglalkoztatta az emberi egység gondolata minden időben az emberek szellemét. Ennek bizonyítása gyanánt kalauzol végig a legősibb államszervezeteken, az ősnépek vendégjogán, melyben helyesen látja a nemzetközi intézmények első csiráját, a régi egyiptomi diplomatiiai szerződéseken, a zsidók hadijogán, hogy a görög hegemoniák, az amphyktioni szövetség s a consuli intézmény antik formája, a proxenia első feltűnéséig vezessen, megmutassa a hatalmi egyensúly rendszerét az ó-korban s a rómaiak *jus gentium*-át,